

Osmanlı'da Devlet Erkânı İle Sûfîlerin İlişkisi: Osmanlı Yöneticileri ve Şemseddîn-i Sivâsî Örneği

*High State Officials- Sufi Relationship in Ottoman:
The Ottoman Govermer And The Example Of
Shamsuddin Al-Sivasi*

Dr.
Fatih ÇINAR

Sivas Müftülüğü İl Vaizi / Provincial Preacher of Sivas Mufti

ORCID: 0000-0001-8192-1714

cinar.fatih.58@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24 Mart/March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Mayıs/May 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2022

Yayın Dönemi / Publication Period: Haziran/June

DOI: 10.46231/sufiyye.1092822

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatih ÇINAR).

Lisans Bilgisi

Licence Information:

Bu çalışma, Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır/This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği/
Kalem Education Culture Academy
Association

Atıf / Cite as

Çınar, Fatih. "Osmanlı'da Devlet Erkânı İle Sûfîlerin İlişkisi: Osmanlı Yöneticileri ve Şemseddîn-i Sivâsî Örneği". *Sufiyye* 12 (Haziran/June 2022), 35-62.

Öz

Şemseddîn-i Sivâsî, XVI. yüzyılda ilmî ve tasavvufî kişiliği ile etkin olmuş biridir. Sivâsî, sahn-ı saman medreselerinde müderrislik yapmış, eserleri, halifeleri ve irşâd faaliyetleri ile Osmanlı toplumunu itikâdî, amelî ve ahlâkî boyutlarıyla derinden etkilemiştir. Onun Osmanlı toplumu üzerindeki tesirinde devlet idarecileriyle yakın münasebetlerinin inkâr edilemeyecek bir tesiri olmuştur. Sivâsî'nin, devletin inanç, ibadet ve ahlâk boyutları itibarıyla ehl-i sünnet çizgisini muhafazaya desteği ile Osmanlı padişahları Kânûnî, II. Selîm, III. Murâd ve III. Mehmed ile müspet bağlantıları söz konusu olmuştur. Köprülü ve dönemin Sivas Valisi Hasan Paşa ile olan münasebetlerinde de inanç, ibadet ve ahlâkî düşünce yapısı ile irşâd faaliyetlerinin tesirli bir noktaya gelmesi noktasında dikkat çekici temaslar olmuştur. Makalede, Sivâsî'nin Osmanlı padişahları başta olmak üzere Osmanlı devlet erkânı ile olan münasebetleri çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda Sivâsî'nin Osmanlı padişahları ve bazı devlet adamlarıyla olan münasebeti ele alınırken onun eserlerinde yer verdiği bilgiler esas alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada, Sivâsî'nin devlet erkânında bulunması gerektiğini düşündüğü vasıflara ve onlara yönelttiği bazı nasihatlere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şemseddîn-i Sivâsî, Osmanlı, Yönetici, Sûfî, Münasebet

Abstract

Shamsuddin al-Sivasi was an influential figure with his scientific and mystical personality in the 16th century. Sivasi worked as a professor in the sahn-i saman madrasahs (one of the highest educational facilities) and deeply influenced the Ottoman society in its creed, practical and moral dimensions with his works, caliphs and guidance activities. His close relations with state administrators had an undeniable effect on his influence on Ottoman society. Sivasi's support for the state's efforts to preserve the line of ahl as-sunnah in terms of belief, worship and morality had positive connections with the Ottoman sultans Kanuni, Selim II, Murad III and Mehmed III. In their relations with the Köprülü and the Sivas Governor of the time, Hasan Pasha, there were remarkable contacts at the point where the belief, worship and moral thought structure and the guidance activities reached an effective point. This paper discusses, the relations of Sivasi with the Ottoman state officials, especially the Ottoman sultans, in various dimensions. In this context it touches upon his relations with the Ottoman sultans and some statesmen of his period based on what Sivasi includes in his works. This study also draws attention to the qualities that Sivasi envisaged to have in the statesmen, as well as, some of his advice to them.

Keywords: Shamsuddin-i Sivasi, Ottoman, governor, sûfî, relationship

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'den (öl. 724/1324) itibaren hemen hemen her Osmanlı padişahının sûfî çevrelerle yakın ilişkileri çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Çeşitli araştırmalarda Şeyh Edebâlî'nin (öl. 726/1326) Osman Bey'in kayınpederi olması ve onun görüşlerine son derece değer vermesi, Orhan Bey'in Geyikli Baba (öl. 750/1359) ile yakın münasebetleri, Yıldırım Bâyezid'in (öl. 805/1403) kızını Emîr Sultan (öl. 833/1429) ile evlendirip onun kayınpederi olması ve onunla ilişkisi, Fatih Sultan Mehmed'in (öl. 886/1481) Hacı Bayrâm-ı Velî'nin (öl. 833/1430) halifelerinden Akşemseddîn (öl. 863/1459) başta olmak üzere birçok sûfîyle olan temasları, Yavuz'un (öl. 926/1520) Sümbül-i Sinân (öl. 936/1529) başta olmak üzere birçok mutasavvıf ile olan bağlantıları, I. Ahmed (öl. 1026/1617) ve IV. Murâd'ın (öl. 1049/1640) Abdülmecîd-i Sivâsî (öl. 1049/1639) ve Azîz Mahmûd Hüdâyî (öl. 1038/1628) ile olan münasebetleri ilmî, vicdânî, askerî, siyasî ve kültürel boyutlarıyla ele alınmıştır.¹ Osmanlı padişahlarının sûfî çevrelerle olan münasebetleri burada zikredilen isimlerle ve boyutlarla sınırlandırılmayacak kadar geniş bir konudur. Son Osmanlı sultanı kabul edilen Vahdettin'e kadar Osmanlı padişahları, bazı devlet erkânı ve mutasavvıflar arasındaki münasebetler geniş çaplı araştırmalar içerisinde çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir.²

1 Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1968), 448; Osman Türer, "Osmanlı İmparatorluğunda Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetlerine Dair Tarihi Bir Örnek", *Türk Dünyası Araştırmaları* 33/2 (1984), 181-194; Cengiz Gündoğdu, "Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Çağdaşı Abdülmecîd-i Sivâsî", ed. Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri III* (İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2006), 15-38; a.mlf., "Osmanlıda Tarikat Şeyhinin Padişahu Uyarı ve Teşviklerine Yönelik Bir Örnek", *Ekev Akademi Dergisi* 16 (2012), 25-46; a.mlf., "Osmanlı Padişah Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Bir Örnek Abdülmecîd Sivâsî ve I Ahmed", *Türk Kültürü* 38 (2014), 345-359; Mustafa Demir, "II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi", *Vakanüvis* 2/2 (2017), 55-75; Ömer Yılmaz, "Osmanlı'da Padişah Sûfî İlişkisi: Yıldırım Bâyezid-Emir Sultan Örneği", *Akademiar* 2 (2017), 135-155; Kadir Özköse, "Yavuz Sultan Selim'in Meşâyihâ Hürmeti", *Somuncu Baba* 215 (Eylül 2018), 28-32; a.mlf., "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sûfî Zümrelerle İrtibatı", *Somuncu Baba* 216 (Ekim 2018), 30-34; a.mlf., "Osmanlı Sultanı II. Selim Döneminde Tasavvuf Erbabının Konumu", *Somuncu Baba* 216 (Kasım 2018), 38-42; a.mlf., "Sultan III. Murad'ın Tasavvuf Erbabıyla İrtibatı", *Somuncu Baba* 217 (Aralık 2018), 38-42.

2 Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000); Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfîler, Devlet ve Ulemâ* (İstanbul: Osav Yayınları, 2001); Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004); Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*

Bu çalışma ise XVI. yüzyılda ilmî, siyasi, sosyal, dinî ve kültürel sahalarda etkin bir şahsiyet olan Şemseddîn-i Sivâsî'nin Osmanlı padişahları ve bazı devlet yöneticileriyle olan münasebetleri ile sınırlandırılmıştır. Sivâsî, eserleri, talebeleri, geniş halk kitlelerine hitap eden irşâd faaliyetleri ve devlet erkânıyla münasebetleri ile yaşadığı dönemdeki kadar kendinden sonraki dönemlerde de etkili olmuştur.³ Bu çalışmada Sivâsî'nin çok yönlü kişiliğini yansıtan, maddî ve manevî sahalardaki tesirinde önemli bir başlık olan devlet ricali ile ilişkileri üzerinde durulacaktır.

1.Şemseddîn-i Sivâsî'nin Hayatı

Tam adı, “*Ahmed Şemsüddîn Ebu’s-Senâ b. Muhammed Ebil-Berekât b. Ârif b. Hasan ez-Zilâ sümme es-Sivâsî*”⁴ olan bu zat, “*Şems-i Sivâsî*”⁵ ve “*Şems-i Azîz*”⁶ şeklinde anılmış ve biraz esmerce oluşundan dolayı “*Kara Şems*”⁷ lakabıyla tanınmıştır. Tokat’ın Zile ilçesinde 926/1520’de dünyaya gelmiştir.⁸ Babası, Mehmed Efendi, Amasyalı Hacı Hızır Efendi’nin (öl. ?) halifelerindedir.⁹ Sivâsî’nin annesi Sultan Hanım’dır.¹⁰ Annesine dair kaynaklarda isminin dışında bir bilgi yer almamaktadır. Dört erkek

(19. Yüzyıl) (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004); Hasan Alakese, *Sultanların Şeyhleri* (İstanbul: Okul Yayınları, 2004); a.mlf., *Mutasavvif Hükümdarlar* (İstanbul: Okul Yayınları, 2004); Resul Kesenceli, *Veliler ve Hükümdarlar* (Ankara: Nasihat Yayınları, 2013); Ercan Alkan - Osman Sacid Arı (ed.), *Osmanlı’da İlm-i Tasavvuf* (İstanbul: İsar Yayınları, 2018); Ömer Yılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Padişah-Sûfî İlişkileri* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019); Salih Çift - Takyettin Karakaya (ed.), *Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020); Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021).

3 Fatih Çınar, *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 1-420.

4 Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ fi menâkibi’ş-şeyh Şemsüddîn Ebi’s-Senâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa, 694/2), 51a.

5 Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi, *Tibyanü’l-vesâil-i-hakâik fi beyâni selâsili’t-tarâik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430-432, II), 209b.

6 Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri* (Sivas: Kâmil Matbaası, 1948), 11.

7 Mehmed Nazmî Efendi, *Hedîyyetü’l-ihvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat)*, nşr. Osman Türer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 315.

8 Mustafa Safâî, *Nuhbetü’l-âsâr min fevâidi’l-eş’âr (Tezkire-i Safâî)*, nşr. Pervin Çapan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005), 564; Müstakim-zâde Süleyman Sa’deddîn Efendi, *Mecelletü’n-nisâb* (Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 2000), 278a.

9 Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 5b.

10 Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 7a; Nazmî, *Hedîyye*, 319.

Osmanlı'da Devlet Erkâm İle Sûfîlerin İlişkisi: Osmanlı Yöneticileri ve Şemseddîn-i Sivâsî Örneği

kardeşin üçüncüsü olan Şemseddîn-i Sivâsî,¹¹ ilk tahsilini babasında yapmış, ardından, tahsilini devam ettirmek için ağabeyleri Muharrem Efendi (öl. 1000/1592)¹² ve İbrâhîm Efendi'nin (öl. 1000/1592)¹³ yanlarına Tokat'a gönderilmiştir. Sivâsî, burada Arakiyeci-zâde Şemsüddîn en-Nahvî'nin¹⁴ ders halkasına dâhil olmuştur.¹⁵ İstanbul'da Sahn-ı Semân Medreseleri'nden birinde bir süre müderrislik yapan Sivâsî, kısa süre sonra, gördüğü lüzum üzerine buradaki görevinden ayrılmış, memleketine dönerek talebe okutmaya başlamıştır.¹⁶ Amasyalı Hacı Hızır Efendi,¹⁷ Ezinepazarı'nda faaliyetleri yürüten Şeyh Muslihuddîn Efendi (öl. ?)¹⁸ ve Abdülmecîd-i Şirvânî'ye (öl. 972/1564) hizmetlerinin ardından memleketi Zile'de irşâd faaliyetlerine başlamıştır.¹⁹ Sivas'ta cami, tekke ve diğer hayır kurumları inşa ettiren Sivas Valisi Koca Hasan Paşa'nın (öl. 975/1567)²⁰ daveti üzerine Sivas'a hicret eden Şemseddîn-i Sivâsî, vefatına kadar buradaki

11 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 40a-41a; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, nşr. Ali Aktan vd. (İstanbul: Sebil Yayinevi, 1996), 4/97.

12 Necdet Ayhan, *Tokat Zileli Muharrem Efendi'nin Künûzü'l-evliyâ ve rumûzü'l-asfiyâ Adlı Eserinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 41-42; Cihat Zorlu, *Ebu'l-Leys Muharrem Bin Muhammed ez-Zilî'nin Hubbu'l-Mesâil Adlı Eseri Bağlamında Fıkıh Tasavvuf İlişkisi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 15-30; Kadir Özköse, "Zileli Muharrem Efendi'nin Tasavvufî Düşüncesi", *Tarihi ve Kültürüyle II. Zile Sempozyumu*, ed. Mehmet Yardımcı (İzmir: Zile Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 338-343; M. Rahmi Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 2/701-702.

13 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 40a.

14 Mahmut Çavuş, *Arakiyeci-zâde Ahmed b. Ali et-Tokâdî ve Şifâî-Şafiyesinin Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 25-37, 175.

15 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 10a; Mehmed Tâhir, *Meşâyih-i Osmâniyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, nşr. Tüccâr-zâde İbrahim Hilmi (İstanbul: Kütüphâne-i İslâm, 1318), 7-8.

16 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 12b-13a; Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 322; Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ* (İstanbul: Dârü'l-hilâfeti'l-âliyye, 1317), 91.

17 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 7a-7b; Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000), 1/95.

18 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 10b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, nşr. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 3/474; Abdi-zâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi* (İstanbul: Hikmet Matbaası, 1327-1330), 1/342; Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, 108.

19 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 13a-13b; Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 323-324; Mehmet Tâhir, "Terâcim-i Ahvâl: Şemsüddîn-i Sivâsî", *Sebilürreşad* 24-26 / 463.

20 *Salname-i Vilayeti Sivas 1308*, (Sivas: Sivas Vilayet Matbaası, 1891), 200; *Hasan Paşa Vakfiyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, (1966), 154.

tekke ve camide irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.²¹ Sivâsî, 1006/1597'nin Rebiülevvel ayında Sivas'ta²² vefat etmiştir.²³

Şemseddîn-i Sivâsî, Halvetiyye tarikatının esmâ-i seb'a adı verilen zikir usulüne “*el-Kâdir*”, “*el-Kavî*”, “*el-Cebbâr*”, “*el-Mâlik*” ve “*el-Vedûd*” isimlerini ekleyerek on ikiye çıkarmış ve bu adımıyla Halvetiyye tarikatının Şemsiyye koluna giden yolu açmıştır.²⁴ O, Halvetiyye tarikatında beyaz çuha ve keçe üstüne siyah dikişli olarak kullanılan tâcı, sarı renkli keçe ve çuha olarak değiştirmiş, tepesine de bir düğme koydurmuştur. Onun yolunda tâc, dört ter(e)k üzerine kırk dal esasına göre düzenlenmiştir.²⁵ Bu adımlarıyla Halvetiyye tarikatının Şemsiyye şubesini tesis eden Sivâsî'nin silsilesi iki koldan Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşmaktadır. Onun iki silsilesi şu şekildedir:

Birinci Koldan Tarikat Silsilesi: Pîr-i Sâni Yahyâ Şîrvânî (öl. 869/1465)> Yusuf-ı Mahdûm Şîrvânî (öl. 890/1485)> Şeyh Muhammed Rukiyye (öl. 903/1498)> Şîrvânî Şeyh Şâh Kubâd (öl. 950/1544)> Şîrvânî Şeyh Abdülmecid Şîrvânî (öl. 972/1564)> Şeyh Şemseddin Sivâsî (öl. 1006/1597).

İkinci Koldan Tarikat Silsilesi: Pîr-i Sâni Yahyâ Şîrvânî (öl. 869/1465)> Şeyh Habîb-i Karamânî (öl. 902/1497)> Şeyh Hacı Hızır Amâsî (öl. ?)> Şeyh Muslihuddîn Efendi (öl. ?)> Şeyh Şemseddîn Sivâsî.²⁶

21 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 22a-23b.

22 Hulvî, hatalı bir şekilde Sivâsî'nin Zile'de vefat ettiğini söylemiştir. Bk. Mahmûd Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, nşr. Mehmet Serhan Tayşi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013), 562. Joseph V. Hammer ise herhangi bir dayanak zikretmeksizin Sivâsî'nin Medine'de vefat ettiği yönünde bir bilgi paylaşmıştır. Hammer, *Osmanlı Tarihi* (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2014), 2/212.

23 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 46b; Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 376; Müstakim-zâde, *Hülâsati'l-hediyye*, 22a; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/95; a.mlf., *Meşâyih-i Osmâniyeden Sekiz Zâtm Terâcim-i Ahvâlî*, 9. Mehmed Süreyyâ, Sivâsî'nin vefat tarihini 1010/1601 (Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/165), Şemseddîn Sâmî 1009/1600 (Bk. Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm* (İstanbul: Mihran, 1306), 4/2799.) olarak nakletmektedir. Vassâf ise Sivâsî'nin 1006/1597'de vefat ettiğini gösteren ifadeleri nakletmekle birlikte onun vefatının 1006/1597 veya 1009/1600'da olduğunu söylemiştir. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/475; İbnülemin Mahmûd Kemâl İnâl, *Son Asır Türk Şâirleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988), 3/1743-1744; Hakkı Acun, “Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri”, *Vakıflar Dergisi* 20 (1988), 188.

24 Abdülbâki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: İnkılap Yayınları, ts.), 213.

25 Nurhan Atasoy, “Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfiler*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 198.

26 Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 30; Sâdık Vicedânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatlar ve Silsileleri)*, nşr. İrfan Gündüz (İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995), 250; Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 561.

Abdülmeccîd-i Sivâsî ve Receb-i Sivâsî gibi isimlerin de yer aldığı yirmi dört kişiye hilâfet görevi veren Sivâsî, başta İstanbul, Ankara, Kayseri ve Kırşehir gibi merkezler olmak üzere Anadolu'nun farklı noktalarında bu halifelerini görevlendirerek yolunu neşretmiştir.²⁷

Velûd bir müellif olan Sivâsî'nin yirmi dört eseri tespit edilmiştir. Eserleri şunlardır: “*Süleymâniyye (Süleymân-nâme), İrşâdü'l-avâm, İbret-nümâ, es-Safâyih fî tercemeti'l-Levâyah, Terceme-i Kasîde-i Bürde, Gülşen-âbâd, Mevlîd, Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâdî's-sâlis, Heşt Bihişt, Menâzilü'l-ârifîn, Mir'âtü'l-ahlâk/Mirkâtü'l-eşvâk, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, Abdülvehhâb-ı Gâzî Menâkıbı, Nakdü'l-Hâtır, Divân, Terceme-i ecvibe Ali b. Ebî Tâlib, Emr-i İlähî ve Hücet-i İlähî, Pend-nâme, Hallü'l-me'âkid, Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr, Umdetü'l-huccâc veya Menâsikü'l-huccâc, Umdetü'l-edîb fî't-ta'lim ve't-te'dîb, Menâkıbü'l-Hülefâi'r-Râşidîn (Menâkıb-ı Çehâr-ı Yâr-i Güzîn), Dâiretü'l-usûl.*”²⁸

2.Şemseddîn Ahmed Sivâsî'nin Osmanlı Yöneticileri İle Münasebetleri

Şemseddîn-i Sivâsî, devlet ricali ile yakın ilişkiler kurmuş biridir. Onun eserlerinden ve devlet ricali tarafından kendisine tahsis edilen çeşitli hediyelerden bu yakınlığı gözlemek mümkündür. Bu anlamda Sivâsî'nin Kânûnî Sultan Süleyman, II. Selîm, III. Murâd ve III. Mehmed Hân ile yakın münasebetleri olmuştur. İlk olarak Sivâsî'nin Kânûnî Sultân Süleymân ile olan ilişkisi dile getirilerek o dönemdeki idarecilerle olan bağlarına değinilecektir.

27 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 36a-39b; Nazmî, *Hediyetü'l-İhvân*, 342-360.

28 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941), 1/729; 2/1001, 1123; Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 3a-8b; Mehmed Tâhir, *Ahlak Kitaplarımız* (İstanbul: Necmi İstikbâl Matbaası, 1325), 12; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, 1/95; Hoca-zâde, *Ziyâret-i Evliyâ*, 109; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/476; Abdülbâki Gölpinarlı, “Şemsiyye”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970), 11/423; Hasan Aksoy, *Şemseddîn-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1983), 3-12; a.mlf., “Şemseddin Sivâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/524-525; A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 138.

2.1.Şemseddîn Ahmed Sivâsî'nin Kânûnî Sultân Süleymân ve Bazı İdarecilerle Münasebeti

Sivâsî, Kânûnî Sultan Süleymân'ın tahta çıktığı yıl dünyaya gelir. İlk tahsilini, İstanbul'daki müderrislik sürecini ve manevî arayışlarını onun saltanatı döneminde gerçekleştirir. Yine onun döneminde Sivas'a hicret eder ve irşâd faaliyetlerine başlar. Kânûnî döneminde dört eser kaleme alan Sivâsî,²⁹ *Süleymâniyye* adlı eserinde eserin adının aynı zamanda Kânûnî'nin de ismi olmasından hareketle sultanın güzel vasıflarını nakleder ve ona dua ile eseri bitirir.³⁰ Sivâsî, Kânûnî'yi "*Süleymân-ı zamân*" olarak tanıtır, onun âdil bir devlet adamı olduğundan bahseder ve sultan sayesinde birçok kazanım elde etmelerinden dolayı ona dua etmeyi kendisine bir vazife addettiğini söyler.³¹ Şemseddîn Efendi, Kânûnî'yi tevhid mührü ile donanmış bir sultan olarak düşmanı dize getiren ve ismindeki harflerde gizlenmiş sıfatları ile dikkat çeken bir hükümdar şeklinde tarif eder.³² Sivâsî, Kânûnî'nin ismindeki altı harfi ve padişahın sahip olduğunu söylediği altı özelliği şu şekilde dile getirir: "*Süleymân*" ismindeki "*Sîn*" harfinde "*Selâmet*"e, "*Lâm*"da "*Yardım bayrağı*"na, "*Yâ*"da "*Yümm/Kuwvet/Uğur/Bereket*"e, "*Mâ*"da "*Düşmanı nefy*"e, "*Nûn*"da "*Hakk'ın nusreti*"ne işaret eder.³³ Şemseddîn-i Sivâsî, Kânûnî'nin adaletli yönetimi ve savaş meydanlarındaki mücadelesi neticesinde birçok idarecinin ona boyun eğip vergi vermeyi kabul ettiklerini ve bu âdil sultanın eliyle kurdun koyun ile gezer hale geldiğini zikreder. Sivâsî'ye göre Sultan Süleymân, dünya ehlinin işlerini yürütebilmeleri için gerekli adımları atan, ehl-i hâle gerekli imkânları sağlayan, ilim ehline hürmet edip onlara destek olan cömert ve cesur bir devlet adamıdır.³⁴ Sivâsî, bu güzel hasletlerinden dolayı Kânûnî'ye dua eder.³⁵

29 Bu eserler şunlardır: *Süleyâmâniyye*, *Hallû'l-me'âkûd*, *İrşâdü'l-avâm*, ve *Zübdetü'l-esrâr*. Bu gerçeği Şemseddîn-i Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinin sonunda (Şemseddîn Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, haz. Mehmet Arslan (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 613-615), Receb-i Sivâsî ise *Necmü'l-hüdâ*'da (Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 40a) dile getirmiştir. Âlim Yıldız da bu veriyi bir çalışmasında paylaşmıştır. Âlim Yıldız, "Şemseddîn Sivâsî, Sivas'a ve Sivaslılara Duaları", *Şemseddîn Sivâsî*, ed. Murat Kıral (Sivas: Sivas Valiliği Yayınları, 2015), 51-52.

30 Şemseddîn Sivâsî, *Süleymâniyye*, haz. Hüseyin Akkaya (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 205.

31 Sivâsî, *Süleymâniyye*, 206.

32 Sivâsî, *Süleymâniyye*, 206.

33 Sivâsî, *Süleymâniyye*, 206-207.

34 Sivâsî, *Süleymâniyye*, 207-208.

35 Sivâsî, Kanûnî'ye duasında cihan durdukça devletin durması, isteklerinin yerine gelmesi, kalbine gam gelmemesi, dine hizmet ettiği ve düşmanı perişan ettiği için vücudunun sağlıklı olmasını,

Şemseddîn-i Sivâsî, Kânûnî'de Hz. Ebubekir sıdkı, Hz. Ömer adaleti, Hz. Osman hayâsı, Hz. Ali ilim ve cesaretinin tecellî ettiği görüşündedir.³⁶ Sivâsî, Kânûnî'ye Kur'ân ile yoldaş olması, evliyâ ile yol bulması, Hızır ile işlerini yürütmesi, dualarının kabul olması, Hakk'ın ondan razı olması, Peygamber'in şefaatine nâil olması, başarıya ulaşması, ilmi rehber edininip adaleti yayması ve istikâmet üzere işlerini sevk edebilmesi için de dua etmiştir.³⁷

Sivâsî, Zile'de genç yaşta kaleme aldığı *Hallü'l-meâkîd* adlı eserinde ise sadece eserin Kânûnî döneminde tamamlandığını belirtir ve ona kısa bir dua ile eseri tamamlar.³⁸ Sivâsî, *Zübdetü'l-esrâr* adlı eserini de Kânûnî döneminde kaleme alır.³⁹ Sivâsî, bu eserde Kânûnî Sultan Süleymân ile ilgili herhangi bir veri paylaşmaz⁴⁰ ama giriş kısmında eserini dönemin veziriazamı Sokullu Mehmed Paşa'nın (öl. 987/1579) kütüphanesine hediye olarak kaleme aldığını söyler ve ona kısa bir duada bulunur.⁴¹ Sivâsî'nin bu ifadelerinden Sokullu Mehmed Paşa ile bir yakınlığının olduğu anlaşılmakta ise de bu ilişkinin boyutu tespit edilememiştir.

Burada, Şemseddîn-i Sivâsî ile onun Sivas'a hicreti ve sonrasında yakın ilişki içerisinde olduğu Koca Hasan Paşa ile arasındaki münasebete de değinmek istiyoruz. Hasan Paşa, Kapıcıbaşılıkta yetişmiş 969/1561'de Yeniçeri Ağası, 970/1562'de de Rumeli Valisi olarak görev yapmış bir idarecidir. Hasan Paşa 974/1567 yılında ölmüştür.⁴² Hasan Paşa, Sivas'ta hamam, han ve bedesten yaptırmış hayırsever bir devlet adamıdır.⁴³ Şemseddîn-i Sivâsî, Sivas'a göçmeden önce birkaç defa bu şehre geldiğini, hicretinden önceki son gelişinde Sivas Valisi Hasan Paşa'ya kendisinin telif ve tahrir ehli, Rabbânî bir şeyh ve nûrânî bir mürşid, tefsir ve hadiste, şiir ve tabir

bahtının açık olması, taşıdığı dört halifenin ahlâkının sürmesi, yeni fetihler nasip olması ve İslam dünyasının onun sancağı altında cem olması şeklinde dua etmiştir. Sivâsî, *Süleymâniyye*, 210.

36 Sivâsî, *Süleymâniyye*, 211.

37 Sivâsî, *Süleymâniyye*, 211-214.

38 Şemseddin Sivâsî, *Hallü'l-meâkîd*, haz. Ahmet Turan Arslan (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2018), 306.

39 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 40a.

40 Şemseddin Sivâsî, *Zübdetü'l-esrâr*, haz. Abdullah Kahraman (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 81-283.

41 Sivâsî, *Zübdetü'l-esrâr*, 83, 283.

42 *Salname-i Vilayeti Sivas 1308*, (Sivas: Sivas Vilayet Matbaası, ts.), 200. Hasan Paşa, Sivas'ta hamam, han ve bedesten de yaptırmıştır. *Hasan Paşa Vakfiyesi*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1966), 154.

43 *Hasan Paşa Vakfiyesi*, 154.

ilminde maharetli biri olduğu şeklinde kendisinden bahsedildiğini, bunun üzerine Hasan Paşa'nın kendisine gelerek Sivas'a hicret etmesi konusunda ısrarcı olduğunu söylemektedir.⁴⁴ Sivâsî, Hasan Paşa'ya memleketi ile çok bağı olduğu, arazilerinin bulunduğu, akraba ve seçkin sevenleri dolayısıyla memleketinden ayrılmak istemediği şeklinde mazeret beyan ettiğini, Paşa'nın ısrarı üzerine meseleyi şeyhi ve babası ile istişare edip “*Bu iş, onların olur demelerine bağlıdır*” diyerek ona cevap verdiğini ifade eder.⁴⁵ Sivâsî, Hasan Paşa ile görüşmesinin ardından memleketine döner, şeyhi Abdülmecîd-i Şîrvânî ve ailesi ile kendisine yapılan bu teklifi istişare eder. Neticede Hasan Paşa'ya haber gönderen Sivâsî, hicretin peygamberler ve Allah dostlarının sünneti olması ve Sivas'ın mukaddes beldelere Zile'den daha yakın olduğu düşüncesiyle bu teklifi kabul ettiğini beyan eder.⁴⁶ Kardeşi İbrâhîm Efendiyle Hasan Paşa'nın kendilerini almak üzere gönderdiği deve ve katırlarla birlikte yola çıktıklarını ve yolda kendilerini almak üzere gelen elçiye “*Sivas'ta nerede kalacağız?*” diye sorduğunu ifade eden Sivâsî, elçinin Vali Bey'in onlara “*Küçük Minare*” denilen yerde çok değerli ve mübarek bir mekân tahsis ettiği şeklindeki cevabıyla bir anısını hatırladığını nakleder. Sivâsî'nin ifadesine göre, daha önce bir Sivas ziyareti esnasında Sivas'ın âlim ve ileri gelenleri ile kendisine tahsis edilen bu yeşil tepede oturmuş ve burada kendisine bazı ikramlarda bulunulmuştur. Sivâsî, buranın Sultan Eretna'nın oğlu Hasan Bey'in kabrinin yanında bir yer olduğunu,⁴⁷ tatlı sular akan kaynakları ve uzun ağaçları ile dikkat çeken bu mekâna kalbinin kaydığını ve gayri

44 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 22a-22b.

45 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 22b.

46 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 22b-23a.

47 Eretna Devleti, aslen Uygur Türklerinden olan Alâeddin Eretna (öl. 753/1352) tarafından kurulmuştur. Sivas, Kayseri, Darende, Konya, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan ve Doğu Karahisar gibi geniş bir coğrafyada hüküm süren Eretna'nın Şeyh Hasan, Cafer ve Mehmet adında üç oğlu bulunmaktaydı. Babalarının ölümünden sonra Cafer ve Mehmet Beyler taht kavgasına tutuşmuşlar, Şeyh Hasan ise genç yaşta daha babası hayatta iken vefat etmiştir. Taht mücadelesinde başarılı olan Mehmet Bey, bir müddet sonra idarede gösterdiği zafiyet dolayısıyla, veziri Kadı Burhâneddîn'in bütün çabalarına rağmen, kendisine muhalif olan Hacı Şadgeldi ve Hacı İbrâhîm gibi kimseler tarafından öldürülmüştür. Ondan sonra tahta çıkan oğlu ve torunu devlet idaresinde başarı gösterememiş, Kadı Burhâneddîn'in Kayseri merkezli faaliyetleri ile bu devlet en parlak dönemlerini yaşamıştır. Eretna Beyliği, siyasî, askerî ve idarî yapı olarak İlhanlı ve Selçuklu Devletlerini takip etmiştir. Kemal Göde, “Eretnaoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/295-296.

ihtiyari, bu belde de yaşasam havası mutedil, esen rüzgârları saba rüzgârına benzeyen bu özel mahalleye yerleşmek şeklinde bir düşüncenin kendisini kapladığını anlatır.⁴⁸ Yıllar sonra bu mekânın kendisine tahsis edildiğini öğrenince, “*Kaviyy ve Alîm olan Allah Teâlâ’yı tesbih ederim. O, es-Semî’ ve ‘el-Basîr’dir. el-Habîr olan Rabbim bana mülkü verdi*” demekten kendini alamadığını sözlerine ekler.⁴⁹ Receb-i Sivâsî’nin verdiği bilgiye göre Şemseddîn-i Sivâsî, Meydan Cami’nde Pazartesi ve Cuma günleri vaaz etmeyi âdet haline getirmiş ve Hasan Paşa tarafından bu vaazlara mukabil Sivâsî’ye yirmi dirhem tahsis edilmiştir. Recep Efendi, Meydan Cami’nde ilk olarak Cuma namazı kıldırın ve kürsüde ilk vaaz eden kişinin Şemseddîn-i Sivâsî olduğu bilgisini de paylaşmıştır.⁵⁰

Netice olarak ifade etmek gerekirse, Şemseddîn-i Sivâsî, Kânûnî döneminde dünyaya gelmiş, temel ve ileri eğitim öğretim sürecini onun döneminde tamamlamış ve yine onun döneminde Sivas’a hicret etmiştir. Sivâsî’nin hicreti, burada yaptırılan cami ve dergâhta irşâd hizmetleriyle meşgul olması gayesiyle olduğu kadar o dönemde bölgede artan ve devlet için tehdit oluşturduğu düşünülen bazı Râfîzî ve Bâtınî fırkalarla mücadele etmesi bakımından da devlet tarafından olumlu karşılanmıştır. Otoritenin Sivâsî’nin Zile’den Sivas’a hicretine olumlu bakışında mutlaka Kânûnî’nin de etkisi ve memnuniyeti söz konusu olmuştur. Ancak Sivâsî’nin hayatının Zile döneminde, İstanbul’daki tahsil hayatında, Sivas’a hicret sürecinde ve sonrasında buradaki faaliyetleri bağlamında Kânûnî ile birebir teması olup olmadığı tespit edilememiştir.

2.2.II. Selim ve Şemseddîn-i Sivâsî

II. Selîm, 1566-1574 yılları arasında Osmanlı tahtında bulunmuştur. Şemseddîn-i Sivâsî, bu dönemde Sivas’a yeni gelmiş, yoğun bir şekilde vaaz ve irşâd faaliyetleriyle meşgul olmaktaydı. Belki de bu sebepten dolayı Sivâsî, II. Selîm döneminde sadece bir eser kaleme almış ve Sultan ile ilgili görüşlerini de bu eserinde dile getirmiştir. Sivâsî, 963/1556’da yaptığı hac yolculuğu sürecinde genel olarak haccın fikhî boyutuna dair aldığı notları *Umdetü’l-huccâc* adıyla 982/1574 yılında yani II. Selîm’in

48 Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 23a.

49 Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 23a-23b.

50 Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 22a.

Osmanlı tahtında bulunduğu bir dönemde kitaplaştırmıştır. Eserde Sivâsî, “*Der-Münâcât bi-kadiye’l-hâcât, Der-Medhu Resûl Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Kasîde-i fî-Medhi’n-Nebiiyi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Der-Medhu Ka’be-i Mutahhara Şerrefallâhu Teâlâ ve Der-Medhü’l-Medînetü’l-Münevvere Sallallâhu Alâ Sâkinihâ*” bölümlerinin ardından⁵¹ “*Der-Duâ-yı Pâdişâh-ı İslâm Halledallâhu mülkehû*” başlığı altında II. Selîm Hân’a dua eder ve onun bazı özelliklerini zikreder. Sivâsî, burada II. Selîm Hân’ı kullar arasında Hak rızası için gayret gösteren, insanlara adaletle hükmetmese zâlimlerin insanlara zulmedeceği güvenilir idareci, ehl-i sünnet fikrinin savunucusu, devleti ayakta tutan âdil kişi ve Resûl’ün yolunu takip eden seçkin bir şahıs olarak tanımlar. Bu kısa tanıtımın ardından Sultan’a, “*Nâm-ı meymûn-ı gibi za’l-metîn/ Hoş selîm et zâtını verme mehîn*” şeklinde, Sultan’ın isminden ilham alarak selametle işlerinin gitmesi için dua eder.⁵² Vassâf, Sivâsî’nin II. Selîm döneminde İstanbul’da padişaktan yakın ilgi gördüğünü ifade etmiştir.⁵³

2.3.III. Murâd ve Şemseddîn-i Sivâsî

Şemseddîn-i Sivâsî’nin en fazla eser verdiği ve kendisiyle diğer padişahlara nazaran daha yakın ilişkiler kurduğu kişi III. Murâd Hân’dır. Sultân’ın 1574-1595 yılları arasında süren yirmi bir yıllık saltanatında Sivâsî, birçok eser kaleme almıştır.⁵⁴ Bu eserlerinde Sivâsî, III. Murâd Hân’a dair düşüncelerini paylaşmış ve ona dua etmiştir. Şemseddîn Efendi, bu süreçte III. Murâd’ın bazı şiirlerini şerh etmiş⁵⁵ ve onun ahlâkına olan hayranlığından dolayı *Mir’âtü’l-ahlâk* adlı eserini III. Murâd’a ithaf etmiştir.⁵⁶

51 Şemseddin Sivâsî, *Umdetü’l-hüccâc*, haz. Fatih Ramazan Süer (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 29-40.

52 Sivâsî, *Umdetü’l-hüccâc*, 41.

53 Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/474.

54 Yıldız, Sivâsî’nin bu dönemde kaleme aldığı eserlerin sayısının on yedi olduğunu söylemiştir. Yıldız, “Şemseddin Sivâsî, Sivas’a ve Sivashılara Duaları”, 52.

55 Şemseddîn-i Sivâsî, *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâdî’s-sâlis* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, 34 Sü-Hü 282/2), 114b-163b.

56 Şemseddin Sivâsî, *Mir’âtü’l-ahlâk*, haz. Birgül Tokar (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 541; Receb-i Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 37a-37b.

Sivâsî, bu dönemde kaleme aldığı anlaşılan *Divân*,⁵⁷ *Gülşen-âbâd*,⁵⁸ *Kasîde-i Bürde Tercemesi*,⁵⁹ *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*,⁶⁰ *Menâzilü'l-ârifîn*,⁶¹ *Umdetü'l-edîb fî ta'lîm ve't-te'dîb*,⁶² *es-Safâyih fî tercemeti'l-Levâyih*,⁶³ *Abdülvehhâb-ı Gâzî Menâkıbı*,⁶⁴ *Terceme-i ecvibe-i Alî b. Ebî Tâlib*⁶⁵ ve *Emr-i İllâhî ve Hücet-i İllâhî*⁶⁶ adlı eserlerinde III. Murâd Hân'dan söz etmez. Şemseddîn-i Sivâsî, *Mevlîd*'inde "Duâ-yı Pâidşâh-ı âlem-penâh" adlı bir başlık altında eserinin döneminde tamamlandığı III. Murâd Hân'a özel bir dua ile eseri bitirir. Şemseddîn-i Sivâsî burada, Allah'tan habibi, esmâ ve sıfatları hürmetine Sultan'a inayet kılmasını, cihan durdukça onun devletinin de durmasını talep eder. Yine o, Mevlâ'dan Sultan'a adalete uygun kararlar alma yetisini lütfetmesini, onu Hızır ve İlyâs ile yoldaş kılmasını, Kur'ân ile hemhâl duruma getirmesini, ona sâdık danışmanlar vermesini, görüşünü isabetli kılmasını, her zaman düşmana galip eylemesini, kalbinde şüphe ve gevşeklikten bir eser bırakmamasını ister.⁶⁷ Sivâsî Efendi, Allah'tan, cihan halkının Sultan sayesinde huzur bulmasını, bütün dualarının kabul olmasını ve ecdadının nur içerisinde yatmasını da talep eder.⁶⁸ Şemseddîn Efendi, *Heşt-Bihîşt*'te ise daha uzun ve detaylı bir dua ile Sultan'a dua eder. "Giriş", "Der-Tevhîd-i Ef'âl", "Teşbîh-i Dünya Benâ't-ı Şatranc", "Fî Münâcât-ı Kâdiye'l-Hâcât" ve "Fî Medhî'n-Nebi" gibi

57 Şemseddin Sivâsî, *Divân*, haz. Recep Toparlı (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 37-183.

58 Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd*, haz. Hasan Aksoy (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 29-96.

59 Şemseddin Sivâsî, *Kasîde-i Bürde Tercemesi*, haz. Yusuf Yıldırım (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 31-47.

60 Şemseddin Sivâsî, *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, haz. Mehmet Arslan (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 33-930.

61 Şemseddin Sivâsî, *Menâzilü'l-ârifîn*, haz. Yüksel Göztepe - Yusuf Yıldırım (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 35-111.

62 Şemseddin Sivâsî, *Umdetü'l-edîb fî ta'lîm-i ve't-te'dîb*, haz. Yusuf Yıldırım (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 47-61.

63 Şemseddin Sivâsî, *es-Safâyih fî tercemeti'l-Levâyih*, haz. Yusuf Yıldırım (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 63-130.

64 Şemseddin Sivâsî, *Abdülvehhâb-ı Gâzî Menâkıbı*, haz. Âlim Yıldız (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 37-39.

65 Şemseddin Sivâsî, *Terceme-i ecvibe-i Alî b. Ebî Tâlib*, haz. Hüseyin Akkaya (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 58-70.

66 Şemseddin Sivâsî, *Emr-i İllâhî ve Hücet-i İllâhî*, haz. Mahmut İnat (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 77-103.

67 Şemseddin Sivâsî, *Mevlîd*, haz. Hasan Aksoy (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), 167.

68 Sivâsî, *Mevlîd*, 168.

başlıkların ardından,⁶⁹ “*Der-Medâyah-i Pâdişâh-ı İslâmiyân Murâd Hân*” bölümüne yer verir ve burada Sultan’ın birçok özelliğini zikrederek ona çokça dua eder. Müellif, III. Murâd’ı dinin koruyucusu, sünnet muhâfızı, bidatlerin yayılmasını önleyen bir idareci olarak tanıtır ve ona kötü gözle bakanın Kâbe’ye taş atmış kadar büyük bir vebal altında olacağını söyler.⁷⁰ III. Murâd’ın Medine’ye, Kudüs’e, mescitlere ve medreselere olan hizmetlerinden de bahseden Sivâsî, dönemde minberlerde okunan hutbeler, Hakk’ı övmek için okunan naatlar, zikir, tesbih, vecd ve temkin ehline sağlanan imkânlarla Sultan’ın birçok hayra öncülük ettiğini belirtir. Sivâsî’ye göre III. Murâd, Râfîzîlerin⁷¹ şahını yenerek onlardan bir eser bırakmamış kudretli bir devlet adamıdır.⁷² Ona göre Sultan’a biat edenler birçok güzelliğe vesile olurken ona isyan edenler kendilerini helâke sürüklemektedirler. Sultan’ın âlimlere her türlü imkânı sağlayan ve salihlere müşfik birisi olduğunu belirten Sivâsî, III. Murâd döneminde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar manzum ve mensur eserler kaleme alındığını, Sultan’ın fen ilimlerine vâkîf, irfân sırlarına âşinâ bir yapısının olduğunu da sözlerine ekler.⁷³

Sivâsî, saymakla bitirilemeyecek birçok vasma sahip olduğunu söylediği III. Murâd’a dua kısmında, diğer padişah örneklerinde olduğu gibi, isminden hareketle onu Hakk’ın bütün isteklerine ulaştırmasını dileyerek duaya başlar. Ardından adalet, isabetli karar alma, kalbine nurlar dolması, sadrına sırlar akıtılması,⁷⁴ âhîrinin evvelinden hayırlı olması, evlatlarının Hakk’ın rızasına uygun yetişmesi, vezirlerinin âdil olmaları, hilm ve hikmette Lokman gibi, ilim ve şeriatıta İmam-ı A’zam gibi olması için ona dua eder.⁷⁵ Şemseddîn-i Sivâsî, buna benzer medhiye ve dualarını “*İbret-nümâ*”da da yineler. O, III. Murâd’ı Haremeyn ve Kudüs’e hizmetleri, adaletli tavrı, düşmana karşı başarısı, ilim ve hikmet ehline olan

69 Şemseddin Sivâsî, *Heşt-Behişt*, haz. Âlim Yıldız (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 32-60.

70 Sivâsî, *Heşt-Behişt*, 61.

71 Zeyd b. Ali’nin Emevîler’e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Ömer’i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle kendisini terk eden ilk İmâmîler’i, ardından ilk üç halifenin hilâfetine reddettileri için bütün Şîu grupları, daha sonra da Şîu unsurları taşıyan bazı bâtinî gruplara Rafiziler denilmiştir. Mustafa Öz, “Râfîzîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/396-397.

72 Sivâsî, *Heşt-Behişt*, 61-62.

73 Sivâsî, *Heşt-Behişt*, 63.

74 Sivâsî, *Heşt-Behişt*, 64.

75 Sivâsî, *Heşt-Behişt*, 65-66.

hürmeti gibi vasıflarıyla metheder⁷⁶ ve uzunca bir seslenişle *İbret-nümâ*'da Sultan'a duaya başlar.⁷⁷ Sivâsî'nin buradaki duası, ifadeleri ve içeriği *Heşt-Bihişt*'teki ifade ve içerikle birebir örtüşmektedir.⁷⁸

Sivâsî, III. Murâd'a olan sevgi ve hürmetini onun bazı gazellerine yaptığı şerh çalışması ile de gözler önüne serer. Şerhte III. Murâd'ın zâhir ve bâtın birçok hikmete vâkıf kişiliğini ifade etmeye çalışan Sivâsî,⁷⁹ bu tavrını *Mir'âtü'l-ahlâk* adlı eserinde de sürdürür. Bu çalışmasını III. Murâd'a ithaf eden Sivâsî,⁸⁰ *Heşt-Bihişt* ve *İbret-nümâ*'daki içerik ve ifadelere benzer şekilde Sultan'a dua ile *Mir'âtü'l-ahlâk*'ı bitirir.⁸¹

Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm* adlı eserde ise o güne kadar kaleme aldığı eserlerini sıralar,⁸² bu eserlerin birçoğunu III. Murâd döneminde tamamlaması ve Sultan'ın kendisine olan ikramı dolayısıyla hoşnutluğunu dile getirerek ona dua eder.⁸³ Sivâsî'nin III. Murâd'ın kendisine olan ikramı şeklinde bahsettiği taltifi, Sivâsî'nin, Sultan'a *Mir'âtü'l-ahlâk* adlı eserini ithaf edince III. Murâd'ın Sivâsî'ye Sivas yakınında İşhanı denilen köydeki tuzlayı hibe etmesidir. Şemseddîn Efendi, bu tuzlayı vakfetmiştir.⁸⁴

III. Murâd ile Sivâsî arasındaki yakınlığı gösteren bir başka veri de Sivâsî'nin Muhyî'l-Kemâl adlı halifesinin İstanbul'a görevlendirilmesi ve padişahın ona verdiği destek ile Şemsiyye yolunun İstanbul'da, özellikle saray ve çevresinde yayılma imkânı bulmasıdır. III. Murâd, Muhyî'l-Kemâl'a sarayın hümayun odasındaki mescidi tahsis etmiş, Muhyî'l-Kemâl kendisine sağlanan bu imkân vesilesiyle birçok devlet adamı, ulemâ ve geniş bir halk kitlesini tesir halkasına dâhil etmiştir. Nazmî Efendi, Muhyî'l-Kemâl'in şehzadelerin yetişmesinde önemli rol oynadığını ve III. Murâd'ın da Muhyî'l-Kemâl'e intisap ettiği bilgisini paylaşmıştır.⁸⁵

76 Şemseddin Sivâsî, *İbret-nümâ*, haz. Erol Çöm (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 245-248.

77 Sivâsî, *İbret-nümâ*, 249.

78 Sivâsî, *İbret-nümâ*, 249-254.

79 Şemseddin Sivâsî, *Şerh-i Gazeliyyâti's-Sultân Murâdî's-Sâlis*, haz. Fatih Ramazan Süer (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 49-143.

80 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 37a-37b.

81 Şemseddin Sivâsî, *Mir'âtü'l-ahlâk*, 541.

82 Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm*, 612-617.

83 Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm*, 618.

84 Özden Aydın, *Halvetî Tekkelerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricalî İle İlişkileri* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 201.

85 Nazmî, *Hediyyetü'l-ihvân*, 351-352. Vassâf, Sivâsî'nin III. Murâd döneminde İstanbul'da vaaz ve irşâd ile meşgul olduğunu nakletmiştir. (Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/474). Elimizde Sivâsî'nin III. Murâd döneminde İstanbul'a gittiği ve burada çeşitli hizmetlerde bulunduğunu destekleyen

Burada zikredilen verilerle Sivâsî ile III. Murâd arasında ilmî, manevî, siyâsî ve daha birçok yönden yakın bir ilişkinin olduğu tespitinde bulunulabilir. Yine bu bilgilerden hareketle, Sivâsî'nin Osmanlı idarecileri içerisinde en yakın temas kurduğu isimlerin başında III. Murâd'ın geldiği söylenebilir.

2.4.III. Mehmed ve Şemseddîn-i Sivâsî

III. Mehmed, Şemseddîn-i Sivâsî'nin ömrünün sonlarına doğru katıldığı Eğri Seferi münasebeti dolayısıyla yakın ilişki kurduğu bir devlet adamıdır.⁸⁶ Eğri Kalesi bugün, Macar topraklarında bulunmaktadır. Bu kale, Osmanlı'nın Habsburglar ile 1593 yılında başlayan on beş yıl savaşlarında ağır yenilgiler aldığı süreçte fethedilmesiyle tarihin akışını değiştiren bir öneme sahiptir.⁸⁷ Stratejik öneminden dolayı Sultan III. Mehmed'in ele

bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, Vassâf'ın verdiği bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak daha doğru bir tavır olacaktır.

86 Şemseddîn-i Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine katıldığı kesin olmadığına dair bazı yorumlar söz konusu olmuştur. Rüya Kılıç, Şeyh'in Eğri Kalesi'nin fethine katılıp katılmadığının kesin olmadığını söylemiştir. (Rüya Kılıç, "Sivas'tan İstanbul'a Bir Tarikat Portresi: Şemsiyye ve Sivâsiyye", *Türkler* 11, 121-122.). Aksoy da bu konuda bir kesinliğin olmadığı kanaatini paylaşmıştır. (Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2005), 8.). Receb-i Sivâsî, "*Necmü'l-hüdâ*"da, Şemseddîn-i Sivâsî'nin bu sefere katılış sürecindeki birinci şahit olarak onun Eğri Kalesi'nin fethine katıldığına dair detaylı bilgiler paylaşmıştır. Recep Efendi'nin paylaştığı bu bilgiler, Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine bizzat katıldığıının en net delillerinden biridir. (Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2) 45b-48b.). Ayrıca Sivâsî'nin Eğri Seferi sürecinde İstanbul'da bulunması ve buradaki bazı temaslarıyla ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler de Sivâsî'nin Eğri Seferi'ne katıldığını teyid eden deliller arasında yer almaktadır. Tarihçilerin bu konuda bir fikir birliği içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. (Selânikî, *Târîh-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli vd. (Ankara: Türkiye Tarih Kurumu, 1999), 2/596; Peçevî Efendi, *Târîh-i Peçevî*, haz. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 2/290; Nâimâ, *Târîh-i Nâimâ*, trc. Zuhuri Danışman (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınları, 2015), 2/705; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 3/278; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (Ankara: Türkiye Yayınevi, 1961), 3/164; Peçevî, *Târîh-i Peçevî*, 2/178; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/474; Yaşar Yücel - Ali Sevim, *Türkiye Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 2/33.). Bu konuda sadece Mehmed Süreyyâ, fermân kendisine ulaşmasına rağmen Sivâsî'nin yaşlılığından dolayı sefere katılmadığını söylemiştir ki bu bilgi hatalıdır. (Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 3/165.). Bu konuyu detaylarıyla değerlendiren Türer de Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine katıldığıının tarihi verilerle sabit olduğunu söylemiştir. Osman Türer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dâir Bir Örnek", *Türk Dünyası Araştırmaları* 128 (1984), 181-194.

87 Bu kale, Transilvanya ile Habsburglar arasındaki haberleşme yollarını kontrol altında tutan stratejik noktada bulunan önemli bir merkez ve bu önemli konumu sebebiyle fethedilmesi gereken bir yer konumundaydı. İsmail Hakkı uzuncarsili, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türkiye Tarih

geçirmek için gerçekleştirdiği Eğri seferine Şemseddîn-i Sivâsî ve bazı sevenleri de katılmıştır.⁸⁸ Sivâsî'nin bu sefere katılmasıyla ilgili Recep Efendi'nin, *Necmü'l-hüdâ*'da verdiği bilgiye göre, Sivâsî ülkenin batı hudutlarında meydana gelen bu hâdiseler üzerine gönlünde sefere katılma arzusunun belirlediğini Recep Efendi ile paylaşır. Recep Efendi Sivâsî'ye vücudunun zayıflığı dolayısıyla sefere katılma fikrinden vazgeçmesini teklif ederse de Sivâsî, “*Ben hanîf olarak, yüzümü yeri ve gökleri eşsiz bir şekilde yaratana döndüm*”⁸⁹ âyeti ile ona cevap verir. Sefer hazırlıklarına başlayan Sivâsî, kendi parasıyla altı deve alır, Sivas'ta medfun olan ve sahabeden olduğuna inanılan Abdülvehhâb-ı Gâzî'nin kabrini ziyaret edip, bu zâtın kabrinde bulunan sancağı oranın şeyhinden alır ve büyük bir heyecanla İstanbul'la ulaşır. Bu sancak ordunun motivasyonunu ve manevî heyecanını canlı tutmak için Şam'dan gelen Hz. Peygamber'in sancağı ve Bursa'dan gelen Emir Sultan'ın sancağı ile birleştirilir. Bu sancaklar savaş meydanında Osmanlı ordusunun sancakları olarak kullanılır. Sultan'ın çeşitli ikram ve iltifatlarına mazhar olan Sivâsî, Sultan ve ordu ile birlikte Eğri Kalesi'ne ulaşır ve çeşitli zorlukların ardından fetih müyesser olur. Küffârın topraklarının ve mallarının müslümanların eline geçmesini kendilerine yedirememeleri ve müslümanlara karşı yek vücûd olarak bir araya gelip güçlü taarruzlarda bulunmaları neticesinde kesin zafer elde ettiğini zanneden ve ilk taarruzda kaleyi pek zorluk çekmeden elde ettiğini düşünen Osmanlı ordusu, beklenmeyen ani geri dönüş karşısında hazırlıksız yakalanır.⁹⁰ Nakledilen bilgiye göre ikinci namazı vaktinin geçmesine yakın bir anda küffâr ordusu karşı taarruza geçer ve Osmanlı ordusu dağılarak ellerindeki ganimetleri karşı tarafa kaptırır. Sivâsî, bu şaşkınlık hâli karşısında “*Sen vaadinden dönmezsin*”⁹¹,

Kurumu Yayınları, 2011), 3/69-70; Müctebâ İlgürel, “III. Murad”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 10/400; Geza David, “Eğri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/489; Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler* (İstanbul: Ege Yayınları, 2001), 148; Feridun Emecen, “Mehmed III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/410; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul: E Yayınları, 2008), 1/231.

88 Nida Milik Akdoğan, *Dâ'i-i Fakir: Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri (Tahkikli Neşir)* (Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 2-65.

89 el-En'âm 6/79.

90 Yusuf Karaca, “Eğri Seferi”, *Berikan Tarih Ansiklopedisi* (Ankara: Berikan Yayınları, 2000), 3/350.

91 Âl-i İmran 3/194.

“*And olsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti: Onlara mutlaka yardım edilecektir. Şüphesiz ordularımız galip gelecektir*”⁹² ve “*Siz de Allah’a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü’minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar*”⁹³ âyetlerini okuyarak ordunun zafere kilitlenmesi için gayret gösterir, bu arada savaş alanında görülen birisi Osmanlı askerini savaşa teşvik eder ve Sivâsî’ye padişaha giderek hazinenin olduğu yere asker göndermesini söyler. Sivâsî, ona, padişaha bu haberi onun vermesini teklif eder, o da padişahın bundan sonra kendisini göremeyeceğini belirtir. Sivâsî, bu gizemli kişinin isteğini padişaha iletir ve bu bilgiyi veren kişinin Hızır olduğunu düşündüğünü padişaha haber verir. Bu sözler üzerine sultanın kalbinden korku ve endişenin gittiğini söyleyen Sivâsî, padişahın kendisine bu mekân için reis olmasını teklif ettiğini, savaş tecrübesi yaşamadığını söyleyince yanında bulunan birine bu görevi tevdi edip kendisini de ona danışman olarak görevlendirdiğini nakleder. Şemseddîn-i Sivâsî, o kişiyle dışarı çıktığından ve o şahsın Osmanlı ordusuna etkileyici bir konuşma yaptığından bahseder. Bu konuşma üzerine ordu toplanır ve gaipten duyulan bir sesle ordu cesaretlenir. Karşı saldırı üzerine dağılan düşman askerlerinin durumunu padişaha bildiren Sivâsî,⁹⁴ kesin zaferin ardından padişaha bazı nasihatlerde bulunur. O, padişaha, Hakk’ın mutlak güç ve kudretiyle bu zaferin kazanıldığını, bundan sonra Allah’tan başka hiçbir kimseye güvenmemesi gerektiğini, büyük dedesi II. Mehmed’in İstanbul’u fethi neticesinde duacısı Akşemseddîn’in tavsiyesi üzerine hayra vesile olacak binalar yaptırdığını, Cuma camileri, medreseler, müderris ve telif için hücreler, aç erkek ve kadınlar için imaretler, hasta, yaralı ve müptelalar için hastaneler inşa ettirdiğini yine ihtiyaç sahipleri ve fakirler için adaleti tesis edecek nice tedbirler aldığını hatırlatır ve bu adımlara benzer adımları II. Mehmed’in torunu olarak onun da yerine getirmesi gerektiğini söyler. Sivâsî, padişahın bu sözlerini büyük bir dikkatle dinlediğini ve bu tavsiyelere hassas bir şekilde riayet edeceğini belirttiğini şu sözlerle ifade eder: *Ey Sultanım! Senin ismin Mehmed Han, benim ismim de*

92 es-Saffat 37/170-173.

93 el-Ahzâb 33/10-11.

94 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 45a.

Şemseddîn'dir. Her iki isim de birbirine muvafıktır. Bu fetih için adalet ve ihsan ile şükret, dedim. Sultan da "İtaat ettim" dedi."⁹⁵

Eğri Kalesi'nin fethine giden süreçle ilgili Recep Efendi'nin eserinde yer vermediği bazı bilgileri Mehmed Nazmî Efendi, *Hediyetü'l-ihvân* adlı eserinde nakleder. Buna göre Sivâsî, İstanbul'dan sefere davet etmek için gelen kapıcıbaşıya "İşittik ve itaat ettik. İki yıldır hazırlıkta'yız. Bismillah, hemen gidelim" diyerek harekete geçer. Sivas'tan hemen hareket eden Sivâsî, Gebze'de Üsküdârî Mahmûd Efendi (öl. 1038/1628) tarafından karşılanır.⁹⁶ Mahmûd Efendi, Sivâsî'nin elini öper ve ondan "Oğlum, siz müstesna birisiniz. Bugünden sonra daha da benzersiz olursunuz" duasını alır. Azîz Mahmûd Hüdâyî, Şemseddîn-i Sivâsî'ye: "Yaşınız seksene ulaşmış. Mübarek vücudunuz da zayıf, kendinizi yormasanız" şeklindeki sözleriyle onu seferden alkoymak istemişse de Sivâsî, sünnet-i seniyyeye tâbi olmak için sefere icabet etmek istediğini söyleyerek bu talebini geri çevirir.⁹⁷ Üsküdar'a ulaştıktan sonra üç gün Azîz Mahmud Hüdâyî'nin misafiri olan Sivâsî'yi, bu süreçte âlim, vezir, meşâyih, seçkin ve avamdan pek çok kişi ziyaret eder. Dördüncü gün saraya davet olunan Sivâsî'ye padişah, Sivâsî'ye sefere davet etmeden evvel sefer hazırlığı içinde olduğunu duyunca çok şaşırıldığını söyler. Sultan, Şemseddîn-i Sivâsî adına Sinan Paşa köşkünde bir davet verir. Bu davete Şeyhülislâm Hoca Sa'düddîn Efendi de katılır ve davette Sivâsî ile sohbet eder. Sohbetin ardından Sivâsî ile Padişah III. Mehmed arasında Eğri Kalesi'nin âkıbetine dâir bir konuşma olur. Padişah, gönderilen kapıcıbaşının Sivâsî'yi sefere hazır bulduğunu ve bu hâdiseden dolayı Sivâsî'nin seferin âkıbetine vâkıf olduğunu düşündüğünü söyler. Şemseddîn-i Sivâsî de mü'minleri sevindirmenin en faziletli amel olduğunu belirtip biraz zahmet çektikten sonra fethin müyesser olacağını, padişaha kendisini üzmemesini telkin eder.⁹⁸ Bu müjde üzerine padişah, samur kürkünü çıkarıp Şemseddîn-i Sivâsî'ye giydirir, Kapıcılar Kethüdası Mehmed Ağa marifetiyle iki yüz sikke altını Sivâsî'ye ve yüz sikke altını da dervîşlere hediye eder.⁹⁹

95 Receb-i Sivâsî, *Necmü'l-hüdâ* (Lala İsmail Paşa, 694/2), 45b-46a.

96 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/348; Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1999), 63.

97 Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 368.

98 Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 369.

99 Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 369-370.

Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine katıldığı ve bu süreçte gösterdiği etkinlik konusunda bu şekilde bir netlik söz konusu iken onun Eğri Kalesi'nin fethinden sonra meydana gelen Haçova Meydan Muharebesi'ne katılıp katılmadığıyla ilgili farklı görüşler serdedilmektedir. Recep Efendi'nin eserinde Sivâsî'nin Haçova Meydan Muhaberesi'ne katıldığına dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Nazmî Efendi de Sivâsî'nin bu muharebeye katıldığına dair bir bilgi nakletmemiştir.¹⁰⁰ Bununla birlikte bazı son dönem kaynaklarında Sivâsî'nin Haçova Meydan Muharebesi'ne katıldığı ve burada büyük kahramanlıklar gösterdiğine dair bilgiler nakledilmiştir.¹⁰¹ Bu kaynaklarda verilen bilgiler, Receb-i Sivâsî ve Nazmî Efendi'nin Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine katılması ve zaferin elde edilmesinde etkili bir rol üstlenmesine dâir naklettikleri verilerin Sivâsî'nin Haçova Meydan Muharebesi'ne katıldığı şeklinde hatalı anlaşılacak şekilde nakledilmesinden kaynaklanmaktadır. Eğri Kalesi'nin fethi ve Haçova muharebesi birbirlerine yakın olmakla birlikte Sivâsî'nin Haçova muharebesine katıldığına dair elde net veriler bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle Sivâsî'nin Haçova muharebesine katılma ihtimali yüksek bir ihtimal olmakla birlikte bu muharebeye katıldığı ve burada büyük etkinlik gösterdiği yönündeki nakillerin temkinle karşılanması daha uygun olacaktır.¹⁰² Çünkü Sivâsî'ye

100 Nazmî, *Hediyetü'l-ihvân*, 370-372.

101 Hasan Aksoy, "Şemseddîn Sivâsî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* (İstanbul: Şule Yayınları, 2000, 8/176; a.m.f., "Şemseddîn Sivâsî, Hayatı, Eserleri, Mevlid'i", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyum Tebliğleri* (Ankara: Kemal İbn-i Hümâm Vakfı Yayınları, 2011), 143; İbrahim Yasak, *Sivas Yatırları ve Abdülvehhâb Gazi Hazretleri* (Sivas: Seyran Yayınları, 2004), 125. İbrahim Yasak, Eğri Seferi'nin tarihini 1566 olarak zikretmiştir ki bu bilgi yanlıştır. Sivâsî'nin Eğri Seferi'ne katılmasına tahsis edilen akademik bir çalışmada (Özden Aydın, "Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2019), 331-341.) "Şemseddin Sivâsî'nin Eğri Fethine ve Haçova Muharebesine Katılması" şeklinde bir başlık altında Sivâsî'nin bu muharebeye katıldığına dair bir bilgi nakledilmiştir. Bu hata, Sivâsî'nin Eğri seferinde yaşadıklarına dair verilen bilgilerin Haçova muharebesinde söz konusu olduğu gibi bir yanlış anlamadan kaynaklanmıştır.

102 Hasan Aksoy da bir makalesinde hem Şemseddîn-i Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine ve Haçova muharebesine katılıp katılmadığının kesinlik kazanmadığını söylemiş hem de birçok kaynağın Sivâsî'nin Eğri Seferi ve Haçova muharebesine katıldığını, bu muharebede üstün gayretler gösteren kişinin Hoca Sa'deddin Efendi değil Şemseddîn-i Sivâsî olduğuna dair bilgi verdiklerini söylemiştir. Aksoy, makalenin ilerleyen sayfalarında Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine katıldığını nakleden birçok kaynağa yer vermiş (Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2005), 6-8.). "Eldediğimiz bu malumat ışığı altında, Şemseddin Sivâsî'nin Eğri seferine iştirak ettiği hakkındaki kanaat, kuvvet kazanmaktadır." şeklindeki ifadeleriyle bu konuda net bir kabul ortaya koyamamıştır. Hâlbuki zikrettiği kaynaklar Sivâsî'nin Eğri Kalesi'nin fethine katıldığını çok

en yakın kaynaklar olan *Necmü'l-hüdâ* ve *Hediyyetü'l-ihvân*'da Sivâsî'nin Haçova muharebesine katıldığına dâir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰³ Bu yöndeki bilgilerin son dönem kaynaklarında nakledilmiş olması, bu konudaki verilerin temkinle karşılanmasının daha uygun olacağı yönündeki kanaati güçlendirmektedir. Peçevî ve Nâimâ tarihlerinde Haçova muharebesinde kahramanlık gösteren kişinin Şeyhü'l-İslâm Hoca Sa'düddîn Efendi (öl. 1008/1599) olduğunu söylemişlerdir ki bu görüş,¹⁰⁴ Haçova muharebesiyle ilgili bilgi veren tarihî kaynaklara daha uygundur.¹⁰⁵

Şemseddîn-i Sivâsî, III. Mehmed döneminde son kitap çalışması olan *Nakdü'l-hâtır* adlı eserini kaleme almış ve eserin giriş kısmındaki bir bölümle Sultan'a dua etmiştir. “*Duâ-yı Pâdişâh-ı İslâm*” başlığının altında önce mensur olarak Sultan'a övücü ifadelerle seslenen ve ona dua eden Sivâsî,¹⁰⁶ ardından “*Mesnevi*” başlığı altında duasını bu defa manzum şekilde dile getirmiştir.¹⁰⁷ Sivâsî, Allah'tan III. Mehmed'e yeryüzünde hüküm sürecek bir imkân vermesini dilemiş ve herkesin III. Mehmed'in kapısında ona boyun eğmesi için O'ndan dilekte bulunmuştur. Sivâsî, yaratandan, gönüllere Sultan'ın sevgisini lütfetmesini, onun bütün düşmanlarına galip gelmesini ve fetihlerle sultanlık sürecini geçirme nimeatine nail olmasını arzulamıştır. Şemseddîn-i Sivâsî, Hâlik-i lem yezelden Hızır ve İlyas'ı Sultan'a yoldaş etmesini, dilinde Hakk'ın zikrini daim kılmasını ve Kur'ân'ın hükmü ile hareket etmesi için Sultan'a güç ihsan etmesini istemiştir.¹⁰⁸

açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Aksoy'un Sivâsî'nin Haçova muharebesine katılıp katılmadığına dâir tereddüt olduğu yönündeki tespiti ise zikrettiğimiz sebepler dolayısıyla isabetli bir görüştür.

103 Eğri Seferi'ne bizzat katılan tarihçi Dâ'i-i Fakir (öl. ?), Şemseddîn-i Sivâsî'nin Eğri seferine bizzat katıldığını söylerken, Haçova zaferine katıldığına dair bir bilgi vermemiştir. Millik, *Dâ'i-i Fakir: Târîh-i Engürüs ve Feth-i Eğri*, 33.

104 Peçevî, *Târîh-i Peçevî*, 2/200; Naimâ, *Târîh-i Naimâ*, 1/365.

105 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3/79; Feridun Emecen, “Haçova Meydan Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14 / 546; Zeren Tanındı, “Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (2002), 48. Millik, *Dâ'i-i Fakir: Târîh-i Engürüs ve Feth-i Eğri*, 26.

106 Şemseddîn Sivâsî, *Nakdü'l-hâtır*, haz. Recep Toparlı - Durmuş Arslan (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 44-45.

107 Sivâsî, *Nakdü'l-hâtır*, 45.

108 Sivâsî, *Nakdü'l-hâtır*, 45-46.

Sonuç

Sivâsî'nin Osmanlı idarecileriyle ilişkilerini genel bir değerlendirmeye tâbi tutacak olursak ilk olarak onun, idarecilerle iyi ilişkiler tesis etme yolunu tercih ettiğini söyleyebiliriz. Sivâsî, ilmî gelişimi, manevî yönelişi ve hizmetleri sürecinde idarecilerin yakın ilgisini görmüş, o da bu yakın ilgiye onlara adalete uygun olan işleri tavsiye ederek ve adaletin tesis edilebilmesi için bilfiil onlarla birlikte hareket ederek cevap vermiştir. Şemseddîn-i Sivâsî, Zile'deki yaşamı, İstanbul'daki eğitim-öğretim süreci, Sivas'a hicreti ve buradaki hizmetleri bağlamında yöneticilerle birlikte hareket etmiş, insanlara geniş çaplı fayda sağlayabilmek için idarecilerin sundukları imkânları etkin bir şekilde değerlendirmiştir. Sivâsî, idarecilere kayıtsız şartsız teslimiyeti ve onlarla çıkar ilişkilerini değil, halka maddî ve manevî hizmetleri ulaştırmaları noktasında onlara rehberliği şiar edinmiştir. O, Kânûnî dönemine denk gelen İstanbul'daki tahsil hayatı sürecinde gördüğü ve ideallerine uymayan davranışları eleştirmiş, bu uygulamalara bir tepki olarak Sahn-ı Semân gibi döneminin en üst düzeydeki eğitim öğretim kurumunda üstlendiği müderrislik görevini terk etmiştir. Yine o, Sokullu Mehmed Paşa ve Koca Hasan Paşa ile ilişkilerinde olduğu gibi, bazı ilmî gayretlerini ve yaşamını insanlığa hizmet yönünde değiştirecek adımları onların talepleri doğrultusunda şekillendirmiştir. Sokullu Mehmed Paşa'ya *Zübdetü'l-esrâr* adlı eserini takdim etmesini, ilmî sahadaki adımlarını Paşa'nın ricası üzerine şekillendirmesine; Sivas'a hicreti, Meydan Cami vâizliği, Sivas'taki tekkede ömrünün sonuna kadar gerçekleştirdiği irşâd hizmetlerini de insanlığa hizmet yolunda Hasan Paşa'nın ısrarıyla aldığı karara örnek olarak nakledebiliriz.

Sivâsî, kaleme aldığı eserlerinde döneminin idarecileriyle ilgili yaptığı tespitlerle hak ve adalet üzere olmaları için onlara dua etmiş, bu istikâmette yol aldıkları sürece kendisinin de onların yanında yer almaya devam edeceğini vurgulamıştır. Şemseddîn Efendi, onlara Hakk rızası için gayretten geri durmamalarını, adaleti tesis için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını, ehl-i sünnet düşüncesine sahip çıkmalarını, sünnete ittibâdan taviz vermemelerini, bidatlerden uzak kalmalarını, Kur'ân ile hemhâl bir hayat sürmelerini, sâdık danışmanlar edinmelerini, düşmana her zaman galip gelecek tedbirler almalarını, Haremeyn ve Kudüs hizmetlerini sürdürmelerini, ilim ve hikmet ehline hürmet etmelerini tavsiye etmiştir. Sivâsî, zulüm ve haksızlıkların önlenmesi ve adaletin

yeryüzüne hâkim olması için gerçekleştirilen gazalarda da idarecilerle birlikte hareket etmiştir. Eğri Kalesi'ne düzenlenen sefere kendi birikimi ile hazırlık yaparak katılan Sivâsî, seferin zaferle sonuçlanmasındaki etkinliği ve zaferin gereği olarak atılması gereken adımları padişaha hatırlatma konusundaki gayretkeş tavrıyla dikkat çekmiştir. Sivâsî'nin padişaha zaferi sadece Allah'tan bilmesi, bu konuda sabırla adım atması yönündeki telkinleri ve zaferden dolayı Allah'a hamd nişanesi olarak padişahı medrese, han, hamam, aşevi gibi hayırlara yönlendirmesi, Sivâsî'nin idarecilerle münasebetinin hakkı tavsiye, iyiliğin yayılması ve toplumdaki ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi ilkeleri ekseninde şekillendiğini gösteren adımlar mesabesinde dir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.
Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abdi-zâde, Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Hikmet Matbaası, 1327-1330.
- Acun, Hakkı. "Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri". *Vakıflar Dergisi* 20 (1988), 188-198.
- Akdoğan, Nida Millik. *Dâ'i-i Fakir: Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri (Tahkikli Neşir)*. Afyonkarahisar: Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Aksoy, Hasan. *Şemseddin-i Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1983.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 38/524-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî". *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. 8/176-177. İstanbul: Şule Yayınları, 2000.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri, Mevlid'i". *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsiler Ulusal Sempozyum Tebliğleri*. ed. Âlim Yıldız. 143-157. Ankara: Kemal İbn-i Hümmâm Vakfı Yayınları, 2011.
- Alakese, Hasan. *Sultanların Şeyhleri*. İstanbul: Okul Yayınları, 2004.
- Alakese, Hasan. *Mutasavvıf Hükümdarlar*. İstanbul: Okul Yayınları, 2004.
- Aşkar, Mustafa. "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 561-580.
- Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Şairleri*. Sivas: Kâmil Matbaası, 1948.

- Atasoy, Nurhan. "Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. 189-219. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Aydın, Özden. *Halvetî Tekkelerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricalî İle İlişkileri*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Aydın, Özden. "Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2019), 331-341.
- Ayhan, Necdet. *Tokat Zileli Muharrem Efendi'nin Künûzü'l-evliyâ ve rumûzü'l-asfiyâ Adlı Eserinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çelebi, Evliya. *Seyahat-nâme*. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Çelebi, Kâtip. *Kesfû'z-zunûn 'an esâmî'l-kütûbi ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941.
- Çınar, Fatih. *Şemseddîn-i Sivâsî ve Tasavvufî Görüşleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Çavuş, Mahmut. *Arakiyeci-zâde Ahmed b. Ali et-Tokâdî ve Şifâî-Şafiyesinin Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Ankara: Türkiye Yayınevi, 1961.
- David, Geza. "Eğri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/489. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Demir, Mustafa. "II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi". *Vakanüvis* 2/2 (2017), 55-75.
- Emecen, Feridun. "Mehmed III". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/410. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Emecen, Feridun. "Haçova Meydan Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/ 546. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Göde, Kemal. "Eretnaoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılap Yayınları, ts.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Şemsiyye". *İslâm Ansiklopedisi*. 11/423. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.
- Gündoğdu, Cengiz. "Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Çağdaşı Abdülmecîd-i Sivâsî". *Azîz Mahmûd Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. ed. Hasan Kâmil Yılmaz. 3/15-38. İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2006.
- Gündoğdu, Cengiz. "Osmanlıda Tarikat Şeyhinin Padişahı Uyarı ve Teşviklerine Yönelik Bir Örnek". *Ekev Akademi Dergisi* 16 (2012), 25-46.
- Gündoğdu, Cengiz. "Osmanlı Padişah Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Bir Örnek Abdülmecîd Sivâsî ve I Ahmed". *Türk Kültürü* 38 (2014), 345-359.
- Hammer, Joseph V. *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Harîrî-zâde, Mehmed Kemâleddin Efendi. *Tibyanü'l-vesâilî'l-hakâik fi beyâni selâsîlî't-tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, 430-432.
- Hasan Paşa Vakfiyesi*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1966.
- Hoca-zâde, Ahmed Hilmi. *Ziyâret-i Evliyâ*. İstanbul: Dârü'l-hilâfeti'l-âliyye, 1317.

- Osmanlı'da Devlet Erkânı İle Süfîlerin İlişkisi: Osmanlı Yöneticileri ve Şemseddîn-i Sivâsî Örneği*
- Hulvî, Mahmûd Cemâleddîn. *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*. nşr. Mehmet Serhan Tayşî. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.
- İlgürel, Müctebâ. "III. Murad". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 10/400. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- İnal, İbnülemin Mahmûd Kemâl. *Son Asır Türk Şâirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- Karaca, Yusuf. "Eğri Seferi". *Berikan Tarih Ansiklopedisi*. 3/350. Ankara: Berikan Yayınları, 2000.
- Kesenceli, Resul. *Veliler ve Hükümdarlar*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2013.
- Kılıç, Rüya. "Sivas'tan İstanbul'a Bir Tarikat Portresi: Şemsiyye ve Sivâsiyye". *Türkler* 11/ 120-135.
- Alkan, Ercan – Arı, Osman Sacid (ed.). *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. İstanbul: İsar Yayınları, 2018.
- Çift, Salih – Karakaya Takyettin (ed.). *Tarihten Günümüze Süfî-Siyaset İlişkileri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Muslu, Ramazan. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Müstakim-zâde, Süleyman Sa'deddin Efendi. *Mecelletü'n-nisâb*. Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 2000.
- Nâimâ. *Târîh-i Nâimâ*. trc. Zuhuri Danışman. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınları, 2015.
- Nazmî, Mehmed Efendi. *Hediyetü'l-ihvân (Osmanlılarda Tasavvufî Hayat)*. nşr. Osman Türer. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- Öz, Mustafa. "Râfıziler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özgülven, Burcu. *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*. İstanbul: Ege Yayınları, 2001.
- Özköse, Kadir. "Zileli Muharrem Efendi'nin Tasavvufî Düşüncesi". *Tarihi ve Kültürüyle II. Zile Sempozyumu*. ed. Mehmet Yardımcı. 338-343. İzmir: Zile Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Özköse, Kadir. "Yavuz Sultan Selim'in Meşâyıha Hürmeti". *Somuncu Baba* 215 (2018), 28-32.
- Özköse, Kadir. "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Süfî Zümrelerle İrtibatı". *Somuncu Baba* 216 (2018), 30-34.
- Özköse, Kadir. "Osmanlı Sultanı II. Selim Döneminde Tasavvuf Erbâbının Konumu". *Somuncu Baba* 216 (2018), 38-42.
- Özköse, Kadir. "Sultan III. Murad'ın Tasavvuf Erbâbıyla İrtibatı". *Somuncu Baba* 217 (2018), 38-42.
- Peçevî. *Târîh-i Peçevî*. haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Safâyi, Mustafa. *Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eş'âr (Tezkire-i Safâyi)*. nşr. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Salname-i Vilayeti Sivas 1308*, Sivas: Sivas Vilayet Matbaası, 1891.
- Sâmî, Şemseddîn. *Kâmûsu'l-a'lâm*. İstanbul: Mihran, 1306.
- Selânikî. *Târîh-i Selânikî*. haz. Mehmet İpşirli vd. Ankara: Türkiye Tarih Kurumu, 1999.
- Shaw, Stanford J. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları, 2008.
- Sivâsî, Receb. *Necmü'l-hüdâ fi menâkibiş-şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa, 1a-56b.
- Sivâsî, Şemseddin. *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*. haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.

- Sivâsî, Şemseddin. *Süleymâniyye*. haz. Hüseyin Akkaya. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *İrşâdü'l-avâm*. haz. Hüseyin Akkaya. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Hallül-meâkîd*. haz. Ahmet Turan Arslan. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2018.
- Sivâsî, Şemseddin. *Zübdetü'l-esrâr*. haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Umdetü'l-hüccâc*. haz. Fatih Ramazan Süer. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâdî's-sâlis*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, 34 Sü-Hü 282/2, 114b-167a.
- Sivâsî, Şemseddin. *Mir'âtü'l-ahlâk*. haz. Birgül Toker. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Divân*. haz. Recep Toparlı. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Gülşen-âbâd*. haz. Hasan Aksoy. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Kasîde-i Bürde Tercemesi*. haz. Yusuf Yıldırım. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*. haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Menâzilu'l-ârifîn*. haz. Yüksel Göztepe - Yusuf Yıldırım. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Umdetü'l-edîb fi ta'lîm-i ve't-te'dîb*. haz. Yusuf Yıldırım. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *es-Safâyih fi tercemeti'l-Levâiyih*. haz. Yusuf Yıldırım. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Abdülvehhâb-ı Gâzî Menâkıbı*. haz. Âlim Yıldız. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Terceme-i ecvibe-i Alî b. Ebî Tâlib*. haz. Hüseyin Akkaya. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Emr-i İlahî ve Hüccet-i İlahî*. haz. Mahmut İnat. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Mevlîd*. haz. Hasan Aksoy. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddin. *Heşt-Behîşt*. haz. Âlim Yıldız. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *İbret-nümâ*. haz. Erol Çöm. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Sivâsî, Şemseddin. *Şerh-i Gazeliyyâtî's-Sultân Murâdû's-Sâlis*. haz. Fatih Ramazan Süer. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sivâsî, Şemseddin. *Nakdül-hâtr*. haz. Recep Toparlı - Durmuş Arslan. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. nşr. Ali Aktan vd. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996.
- Şahin, Haşim. *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1968.

Osmanlı'da Devlet Erkânı İle Sûfîlerin İlişkisi: Osmanlı Yöneticileri ve Şemseddîn-i Sivâsî Örneği

Tâhir, Mehmed. *Meşâyih-i Osmâniyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*. nşr. Tüccâr-zâde İbrahim Hilmî. İstanbul: Kütüphanê-i İslâm, 1318.

Tâhir, Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000.

Tâhir, Mehmed. "Terâcim-i Ahvâl: Şemsüddîn-i Sivâsî". *Sebilürreşad* 24-26/463.

Tâhir, Mehmed. *Ahlak Kitaplarımız*. İstanbul: Necmi İstikbâl Matbaası, 1325.

Tanırdı, Zeren. "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (2002), 45-60.

Telkenaroğlu, M. Rahmi. "Zileli Muharrem Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/701-702. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Türer, Osman. "Osmanlı İmparatorluğunda Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetlerine Dair Tarihi Bir Örnek". *Türk Dünyası Araştırmaları* 33/2 (1984), 181-194.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türkiye Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. nşr. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

Vicdânî, Sâdık. *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*. nşr. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995.

Yasak, İbrahim. *Sivas Yatırları ve Abdülvehhâb Gazi Hazretleri*. Sivas: Seyran Yayınları, 2004.

Yıldız, Âlim. "Şemseddin Sivâsî, Sivas'a ve Sivaslılara Duaları". *Şemseddin Sivâsî*. ed. Murat Kıral. 51-52. Sivas: Sivas Valiliği Yayınları, 2015.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1999.

Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*. İstanbul: Osav Yayınları, 2001.

Yılmaz, Ömer. "Osmanlı'da Padişah Sûfî İlişkisi: Yıldırım Bâyezid-Emir Sultan Örneği". *Akademiar* 2 (2017), 135-155.

Yılmaz, Ömer. *Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sûfî İlişkileri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.

Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Yücel, Yaşar. Sevim, Ali. *Türkiye Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

Zorlu, Cihat. *Ebu'l-Leyl Muharrem Bin Muhammed ez-Zîlî'nin Hubbu'l-Mesâil Adlı Eseri Bağlamında Fıkıh Tasavvuf İlişkisi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

